

KISS LÁSZLÓ

DIPLOMÁS PÁLYAKÖVETÉS: VÁRAKOZÁSOK ÉS REALITÁSOK

A diplomás pályakövetés lehetőségeinek megítélése a szakmai és szakpolitikai közvéleményben

A központi diplomás pályakövetési rendszer kidolgozásának, a program megalapozásának előmunkálataként fontosnak tartottuk, hogy szakértői interjúkat készítsünk a munkaerő-piac és a felsőoktatás kapcsolatát vizsgáló kutatókkal, felsőoktatási és oktatáspolitikai ágazati szakértőkkel, karrier-tanácsadó szakemberekkel. Az egységes tematika alapján folytatott beszélgetések keretében az általános munkaerő-piaci, felsőoktatási kérdések mellett a program megvalósításának körülményeiről, a jogszabályi háttérrel, az intézményi szintű és központi-országos pályakövetés fejlesztési lehetőségekről kérdeztük őket. 2008 első felében tizennyolc szakértővel készítettünk részletes, strukturált interjút, a programhoz kapcsolódó szakmai rendezvényeken, egyeztetéseken pedig további számos ágazati szereplő véleményét, elvárásait is megismertük.¹

Felsőoktatás és munkaerőpiac

Az utóbbi években a szakmai közvélemény és az oktatásirányítás homlokterébe került kérdést, a felsőoktatás és a munkaerőpiac kapcsolatrendszerét a megkérdezett szakértőink mindegyike bonyolultnak, sok elemből állónak, és nem utolsósorban problémákkal telítettnek látja. Az egyik leggyakrabban felmerülő kérdés a két terület viszonyának vonatkozásában, hogy jó és szükséges-e, hogy az oktatást döntően piaci szempontok határozzák meg. A szakértők véleménye ebben a kérdésben nem egyöntetű. Alapvető és gyakran nem eléggé hangsúlyos tény, hogy a munkaerőpiac nem egységes, így igényei sem lehetnek egységesek. A munkáltatók részéről rengeteg speciális igény fogalmazódhat meg, gyakorlatilag lehetetlen az állandóan változó igényrendszer alapján felelős döntéseket hozni. Munkaerő-piaci kutatással is foglalkozó egyes szakértőink szerint legfeljebb ágazati munkaerőpiacokról beszélhetünk, a különböző területek között ugyanakkor igen jelentősek az eltérések. A különböző jellegű képzések más-más kapcsolatrendszereket feltételeznek az adott területen működő munkaerő-piaci szereplők és a képző intézmények között. „Nyilvánvalóan más a visszacsatolás módja egy orvosi diploma, mint egy gazdasági vagy bölcsészdiploma esetében.”

A felsőoktatás és a munkaerőpiac kapcsolatát kutató egyik megkérdezettünk arra hívja fel a figyelmet, hogy a munkaerőpiac alapvetően duális szerkezetű: „A kis cégek univerzális munkatársakat keresnek, a nagy cégek sokkal inkább specializált munkaerőt, sőt, utóbbiak számára gyakran az a jó, ha az új munkaerő náluk tanul be, nem hoz más vállalatoknál elvárt szakmai skilleket – a betanulási lehetőséget a kis vállalat nem tudja biztosítani a munkába álló számára.” Nem hagyható ki a munkaerő-piaci szereplők közül az állam, az igazgatási szektor sem – ha tisztán a versenyszférát tekintjük munkaerőpiacnak, akkor a munkáltatók döntő többségét szem

(1) Az interjúkat az Universitas Press Felsőoktatás-kutató Műhely munkatársai készítették.

elől tévesztjük. További szempontra hívja fel a figyelmet egy másik interjúalanyunk: „Nagyok e téren a regionális különbségek is: például a Pécsi Tudományegyetem a Pécs környéki munkaerőpiacra bocsátja ki hallgatóit. Az ott értékes diploma esetleg máshol már nem ér annyit.”

A véleményeskála egyik oldalán azt a meggyőződést találhatjuk, hogy a felsőoktatásnak döntően piaci igényeket kell kielégítenie – interjúalanyaink körében azonban mindössze egy vélemény volt ennyire szélsőséges a kérdésben, a többiek inkább a munkaerőpiac és a felsőoktatás közötti kapcsolatrendszer bonyolultságát hangsúlyozták. Általánosnak nevezhető elvárás mindenestre, hogy a felsőoktatás bizonyos szinten alkalmazkodjon a piaci igényekhez, legyen valamilyen fokú igazodás. „Vannak olyan attitűdök, amiket szakmánként és képzésterületenként eltérő mértékben elvár a munkaerőpiac, ezeknek a képzésben is meg kellene jelenniük. Ez legmarkánsabban jelentkezik például a tanárképzésben, ahol az új NAT egy megváltozott szemléletű tanárképzést igényel.” Nem jó, ha az intézmények a piactól, a létező és várható keresletről teljesen elrugaszkodó képzést folytatnak.

Több megkérdezett szerint ugyanakkor nem kifejezetten szerencsés, ha az oktatást a munkaerőpiac túlzottan is befolyásolja. „Nem jó, ha egyedül a piac diktál, az torzítja a képzést. Történészre attól, mert nem tud autókat építeni, még szükség van.” „A munkaerőpiac csak egyik befolyásoló tényezője lehet az oktatásnak, nem szabad, hogy kizárólagosságra tegyen szert.” „Olyan képzések is kellene – mondta egy, a kérdésben az állami szektor szerepének fontosságát hangsúlyozó interjúalanyunk –, amelyek nem hoznak közvetlenül profitot, közvetett hatásuk és hasznosságuk ellenben vitathatatlan.”

Mi lehet a megfelelő, szükséges kapcsolat munkaerőpiac és felsőoktatás között? Egyes vélemények szerint a munkaerőpiacnak meg kell fogalmaznia, milyen kompetenciákat igényel, a képző intézményeknek pedig figyelembe kell venniük ezeket az elvárásokat. Ez persze ismét nem problémamentes terület. A felsőoktatás helyzetét ismerő, illetve az oktatáspolitikában is jártas szakértőink szerint az egyetemek jelen állapotukban nincsenek felkészülve arra, hogy kifejezetten piaci igényeket elégítsenek ki. Nincs forrásuk elég gyakorlati képzésre, valamint hiányzik a belső motiváció is, hogy kövessék a piaci elvárásokat. Utóbbi – a motiváció hiánya – egyes vélemények szerint döntően a központi költségvetésből működő intézményeket jellemzi. A piachoz jobban kötődő – döntően alapítványi – egyetemek, főiskolák már figyelik a piaci mozgásokat, náluk viszont előfordulhat, hogy indokolatlanul hangsúlyossá válnak egyes aktuális folyamatok, a képzés túlzottan az éppen jellemző munkaerő-piaci trendekhez próbál igazodni, és hiányzik a hosszú távú tervezés, a pillanatnyi igényeken túlmutató, alaposan kidolgozott képzésfejlesztés.

A munkaerőpiac és a felsőoktatás közötti kapcsolat legfontosabb elemének interjúalanyaink többsége az információáramlás megteremtését tartja. Mint elmondták, jelenleg az intézmények a piactól függetlenül képeznek, a piac nem fogalmazza meg egyértelműen az elvárásait, csak akkor jelentkezik igényeivel, amikor konkrét problémák merülnek fel valamely területen. Kommunikáció ott van, ahol létezik konkrét együttműködés – például gyakornoki rendszer, közös kutatási program, oktatásfejlesztési kooperáció. Ha kialakul az együttműködés, akkor a cégek el tudják mondani, mire van szükségük, így részt vállalhatnak a képzés alakításában. A felsőoktatás sem keresi igazán a piaccal a kapcsolatot: „A felsőoktatás egy olyan – csúnya szóval élve – termelői ág, amelynek eddig nem nagyon volt gondja arra, hogy eladja a saját termékét.”

Oktatási kibocsátás és munkaerőpiac vonatkozásában több szakértő szerint azt sem szabad szem elől tévesztenünk, hogy a diplomás tudás meglehetősen széles körben konvertálható. „Mindenképpen fontos, és a piac ezt (is) figyelembe veszi, hogy a diplomás által képviselt tudás mennyire konvertálható (példa: a matematikusokból lesznek a legjobb biztosítási kocká-

zatelemzők). Lehet tehát, hogy az illető kevésbé piacképes szakon végzett, de az ott megszerzett tudását tovább tudja fejleszteni, konvertálni tudja, így végső soron kedvező munkaerő-piaci helyzetbe kerül. Az eredeti tudás konvertálása (és a vele járó tanulási folyamat) lehet az alapja az élethosszig tartó tanulás koncepciójának. Nem az tehát a megoldás, hogy az elsőre talán kevésbé piacképesnek tűnő szakokat leépítjük, mert az ott oktatott ismeretek esetleg máshol, talán kicsit másképp ugyan, de jól kamatoztathatóak lennének.”

Nem hagyható figyelmen kívül a helyettesíthetőség elve. „Hiba lenne – fogalmazott egy közgazdász, munkaerő-piaci kutatásokkal foglalkozó szakértőnk – a keresletet mereven szembeállítani a kínálattal. Kevés a kifejezetten zárt foglalkozás (például sebész), a diplomát sok mindenre lehet használni.” Példaként legtöbbször a nyelvszakos diplomát említették, mint igen sok munkaterületen alkalmazható végzettséget.

További szempont, hogy a „felesleges” diplomás általában nem munkanélküli lesz, hanem középfokú képzettséget igénylő állásba kerül. „Ami a jogászok, közgazdászok túlképzését illeti, bizonyos értelemben persze túl sok van belőlük; másfél évtizede változatlan a foglalkoztatási szint, és özönlenek ki ilyen végzettséggel a munkaerőpiacra, de mégsem beszélhetünk tömeges munkanélküliségről az esetükben. Ugyan lassan nyolc éve nem volt pályakövetéses vizsgálat, és nincs pontos információ az elhelyezkedésükről, mégis feltételezhetjük, hogy az történik, ami Nyugat-Európában és az USA-ban is történt: a felsőoktatási expanzió után, amikor bizonyos szakokról nagyon sokan jöttek ki, az ezeken végzettek nem munkanélküliek lettek, hanem a korábbiakban alacsonyabb iskolai végzettséggel betöltött munkakörökbe kerültek. Diplomás bankpénztáros nem volt korábban, ma meg nincs olyan bankpénztáros, akinek ne lenne diplomája.”

A diplomás pályakövetés lehetséges hasznosulásai

Kinek lehetnek hasznosak a pályakövetés eredményei, milyen (pozitív) változást várhatunk a rendszer működésétől? Szakértőink meglehetősen egyöntetűséggel széles haszonélvezői kört társítanak a diplomások munkaerő-piaci elhelyezkedésének rendszeres, intézményi szintű vizsgálatához. Az egyetemek és főiskolák a végzett hallgatóikról és áttételesen a munkaerőpiacról nyert információkat igen fontos visszacsatolási elemként használhatják, az adatok a fejlesztési tervek egyik alapvető forrását jelenthetik, de nem hagyható figyelmen kívül a sikeres eredmények kommunikálása során jelentkező marketing szempont sem. Általános meglátás az is, hogy a megalapozott pályakövetéssel együtt járó folyamatos kapcsolattartás a végzettekkel erősíti az intézményi kötődést, ami segíti az intézmények menedzselésében mind fontosabb szerepet játszó alumni-rendszerek kialakítását és fenntartását is.

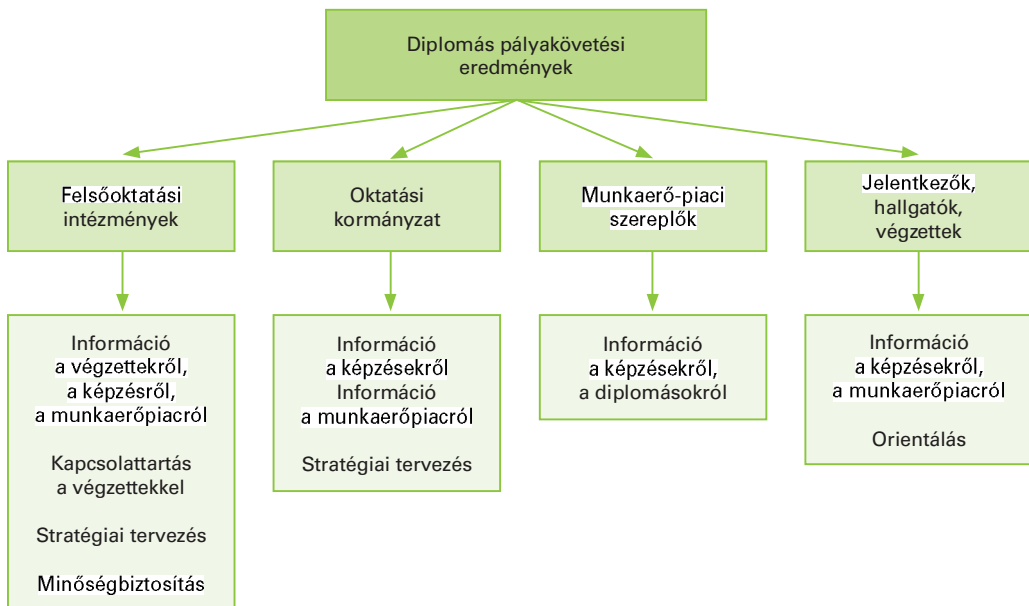
A „haszonélvezők” között legtöbbször a leendő, jelenlegi és már végzett hallgatókat említettek, akik részletes információkat kaphatnak várható esélyeikről, ami – bár egyes vélemények szerint nem elsősorban közvetlenül – segítheti döntéseiket, orientációjukat. A pályakövetéses vizsgálatok a felsőoktatási ágazat, valamint a döntéshozói szféra számára is fontos információkat hordoznak: pénzügyi-támogatási döntések meghozatalához adhatnak pluszinformációkat, illetve a hiteles munkaerő-piaci kép megrajzolásával – az eredményekből származó következmények levonása és az annak megfelelő fejlesztések révén – általánosságban is növelhetik a felsőoktatási szektor versenyképességét. A pályakövetésből származó információ ugyanakkor a másik oldalon, a munkaerőpiac szereplői körében is általános érdeklődésre tarthat számot, hiszen letisztult képet kaphatnak a felsőoktatás kibocsátási jellemzőiről, a

diplomás munkaerő mozgásáról, a végzettek elhelyezkedésének motivációiról, vagy például a regionális folyamatokról is.

Több megkérdezett szakértőnk is a felsőoktatási „piac” tisztulását tartja a pályakövetés legfontosabb lehetséges hasznának. Ezen belül a vélemények a tisztánlátás segítségével, az információáramlás előteremtésétől egészen a „rosszul teljesítő” intézmények, az „értéktelen diplomák” eltűnéséig terjednek. Az oktatási szektor versenyképességének növekedése mindenestre egyértelműen a pályakövetés egyik hozadéka lehet.¹ „Fontos ugyanakkor – véli oktatáspolitikus interjúalanyunk –, hogy a projekt során egyértelmű legyen a célcsoportok közötti prioritás: a legfontosabb célcsoportot a hallgatók és az intézmények kell hogy képezzék.”

Eltérnek a vélemények arról, mennyire lehet az intézmények értékelésének alapjává tenni a diplomás pályakövetési eredményeket.² Legtöbben úgy vélik, súlyos hiba lenne a finanszírozás egyik alapjává tenni a pályakövetési adatokat, ez ugyanis több problémát is magával hozhatna. „Ha az intézmény végzi a felmérést, ki szavatolná a módszertani szigorú és az elemzés hitelességét?” „Mi lenne a képzésterületi különbségekkel – mit mérnénk?” „Hogyan lehet beilleszteni a rendszerbe a regionális különbségeket?” – ezek munkaerő-piaci elemzésekkel foglalkozó közgazdász szakértőnk főbb aggályai. Fennállhat a veszélye annak is, hogy egyes kisebb szakokat a finanszírozás ilyenén átalakítása teljességgel ellehetlenítene.

Az eredmények lehetséges felhasználási területei

(1) Függetlenül attól is, mire kívánják felhasználni a készítő a kapott adatokat: „Ha intézményértékelésre használják, az egyértelműen sok visszajelzést ad az intézményeknek. Ha nem intézményértékelésre használják, az ágazat számára akkor is fontos lehet, hiszen a felmérésben is elég nagy minta lenne ahhoz, hogy a főbb problémák a döntéshozók számára is azonosíthatóak legyenek.”

(2) Lásd 2005. évi CXXXIX. törvény a felsőoktatásról. 130. §.

A felsőoktatási intézmények szerepe a pályakövetésben

Szakértői interjúink egyik leghangsúlyosabb, legfontosabb részét képezte a pályakövetési vizsgálatok gyakorlati kivitelezéséről, megvalósíthatóságának feltételeiről és körülményeiről alkotott vélemények feltérképezése. Ki lehet az ideális szervező, milyen módszertani nehézségek, problémák jelentkezhetnek a kivitelezésben, mi lehet a megfelelő mérési mód, mi jelzi az intézmények teljesítményét?

Több interjúalanyunk is hangsúlyozta, hogy mindenekelőtt markánsan meg kell határozni, mi a diplomás pályakövetés célja. A célkitűzés alapvetően befolyásolja a bevonandó szereplők körét, az alkalmazható módszereket, és természetesen arra is döntő hatással van, hogy kik és mennyiben profitálhatnak majd az eredményekből.³

Az intézmények által szervezett és végzett pályakövetést többen is problémásnak látják. Több megkérdezett szerint hiba lenne az intézményre bízni az adatfelvételt és a kiértékelést, különösen akkor, ha finanszírozási elemet is társítanak az eredményekhez.⁴ Az intézmények által végzett pályakövetés konkrét megvalósítási problémákba is ütközhet: „További jelentős probléma, hogy a kétszintű képzés bevezetésével nem egyértelmű, hogy amennyiben intézményi szinten folya a pályakövetés, akkor melyik intézmény követné azt a végzettest, aki Egerben szerez BSc fokozatot, majd Debrecenben MSc-t. Vagy hol követnék azokat, akik több szakon végeztek egyszerre, más-más intézményben?”

Nem minden megkérdezettünk vélekedik ennyire elutasítóan az intézmények által végzett pályakövetésről. Szinte mindenki megegyezik azonban abban, hogy a vizsgálatoknak csak akkor van értelmük, ha egységes módszertannal, egységes elvek alapján épülnek fel. Az egységes módszer kialakítása is kényes része lehet a folyamatnak – vélekednek többen.

A rendszer kiépítésének ezen szakaszában központi jelentőségű az intézményekkel való együttműködés kialakítása, az intézmények bevonása az előkészítő munkálatokba és az egyeztetésbe. „Szükséges volna egy központi tudásbázis, ami jó gyakorlatokat, külföldi példákat, használható elemzéseket, nagy ívű felsőoktatás-elméleti anyagokat tartalmaz keresésre, böngészésre ösztönző formában. Emellett el kellene készíteni egy központi kutatást, ami értelmezhető mintával, illetve interjú segítségével modelltörténetekkel rekonstruálná a munkaerőpiaci mozgásokat. Mindezek alapján módszertani segédletet kellene készíteni az intézmények számára, hogy maguk készítsék el saját pályakövetési rendszerüket – valójában maga a pályakövetés intézményi és regionális szinten működhet hatékonyan” – hangsúlyozta felsőoktatáspolitikai szakértő interjúalanyunk.

Felmerül annak a lehetősége is, hogy az intézmények kapjanak jelentős mozgásteret a vizsgálatok elvégzésében, így az egységes, központi rész mellett saját érdeklődésüknek, információigényüknek megfelelő blokkokat is beépíthetnének az adatfelvételbe; ez többek között a regionális, illetve a képzésterületi különbségek kezelésére is megfelelő módszer lehet. „Természetes, hogy ha már valahol működik egy pályakövetés vagy annak nevezett tevékenység, az

(3) „Intézményértékeléshez magas elemszám kell, önkéntöltés kérdőívekkel, kevésbé lehet mély a vizsgálat, bonyolult a kérdőív. Egyéb célra kisebb elemszám is elég, személyes megkereséssel, de mélyebbre kell mennie a vizsgálatnak. Köztes megoldásnak nincs értelme.” – hangoztatta egy közgazdász, munkaerő-piaci kutatásokkal foglalkozó szakértőnk.

(4) További problémát jelenthet – állítja több szakértőnk –, hogy az intézmények nem ismerik a módszereket, nem rendelkeznek megfelelő szaktudással az ilyen volumenű kutatások lebonyolításához. Szerintük a jó megoldás egy egységes, központi adatfelvétel lehetne, a végrehajtás szerepét központi intézményekre, például a Központi Statisztikai Hivatalra kellene bízni. „Egy nagymintás vizsgálat esetében, amit tehát nem az intézmény maga készít a saját hallgatói körében, hanem átfogóbban készítenek el, az igen magas költségekről sem szabad elfeledkezni.” – hangozott az egyik felvétel.

attól való eltérés kezdeti nehézségeket okozhat. Az intézmények nyilván a saját struktúrájukhoz és módszertanukhoz ragaszkodnak, azonban ha sikerül kialakítani egy valóban jól működő módszertant, melyen belül az intézmények még bizonyos mozgásteret is kapnak, akkor azt adaptálják.”

Módszertani nehézségek a pályakövetéses vizsgálatokban

Az eredmények hasznosíthatósága és a felsőoktatási intézmények szerepe kapcsán már érintettünk módszertani kérdéseket. Milyen főbb problémákkal szembesülhetünk a pályakövetéses vizsgálatok során? A leggyakrabban előforduló elem a végzettség elérésének nehézsége, valamint az általánosan alacsony válaszadási arány. Az elérhetetlenné váló végzettség nagy száma, illetve az elért végzettség alacsony válaszadási hajlandósága megkérdőjelezett szakértőink szerint elsődlegesen az egyetemhez, főiskolához való kötődés és a részvételben való motiváltság hiányából fakad. A legfontosabb feladat tehát sokak szerint a hallgatók érzelmi kötődésének kialakítása, a képzőintézménnyel való állandó és rendszeres jó kapcsolat kiépítése. Minderre már az első perctől kezdve nagyon nagy figyelmet kell fordítani; a feladat elsősorban a hallgatói önkormányzatokra és a karrierközpontokra, szolgáltató irodákra hárulhat.⁵

Az alacsony elérési és válaszadási arány egy további problémát is felvet: „Az alacsony válaszarányból következik, hogy a minták torzak – minél sikeresebb valaki, annál valószínűbb, hogy válaszol; sikertörténeteket közölnek, kudarcélményekről nem szívesen számolnak be az emberek.” „A pályakövetési vizsgálat lehet nagyon jó, és nagyon félrevezető is, annak megfelelően, hogy módszertanilag mennyire kidolgozott, megalapozott az egész. Egy ilyen vizsgálatnak nagyon sok buktatója van. Ilyen például, hogy kik jeleznek vissza. Nyilván inkább azok fognak válaszolni, akik úgy érzik, hogy jó a munkaerő-piaci helyzetük és legfőképpen jó a szubjektív megítélésük, tehát akik sikeresnek érzik, gondolják magukat. Ez nyilván torzítást eredményez, amit valahogy ki kell küszöbölni.” Az adathiányt, a nem válaszolásból fakadó torzításokat csak megfelelő szakértelemmel lehet kezelni – hangsúlyozza több interjúalanyunk.

Többen is felvetették a meglévő oktatási információs rendszerekhez történő kapcsolódás fontosságát – az elektronikus rendszerekkel való összekötés az adatszerzés és a kapcsolattartás mellett arra is alkalmassá tehetné a vizsgálatokat, hogy a pályakövetéses eredményeket összefüggésbe hozhassák az egyetemi pályafutással, a hallgatott tárgyakkal, a szakmai specifikumokkal.⁶

A meglévő tanulmányi rendszerek továbbfejlesztésével összekötött online felmérések hatékonyságát hangoztatta egyik megkérdőjelezett szakértőnk, aki egyébként maga is egyetemi karrierközpontot vezet. Mások az informatikai rendszerek fejlesztésének fontossága mellett inkább a személyes megkeresésen alapuló felvételeket preferálnák, nagy költségeik ellenére is. Az egyetemi informatikai rendszerekkel összekötött pályakövetés természetesen szintén nem működhet a hallgatói kötődés, a motiváció kialakítása és életben tartása nélkül. „El kell érni, hogy a tanul-

(5) „Nincs pályakövetés alumni nélkül. Alapesetben nagyon nehéz a végzettség elérése, nincs kapcsolat a kibocsátó intézménnyel. Együtt kell működni a karrierirodával is, az összes szereplő összehangolt munkájára van szükség. Fontos a hallgatói önkormányzat szerepe is, segíthet kialakítani a kötődést.”

(6) „Az összes adminisztratív adatbázist (bejelentett foglalkoztatottak, GYES, nyugdíjasok), ami létezik, kellene használni. Akik a közigazgatási, adminisztratív adatbázisokban nem találhatók meg, másutt nagy valószínűséggel fellelhetők. A felsőfokú végzettségűek körében kicsi azok száma, akik ne lennének megtalálhatók valamilyen adatbázisban. Ha lehetne használni az adminisztratív adatbázisokat, akkor majdnem teljes körű, picit torzított mintát lehetne képezni.” – vélekedik egyetemi tanár, közigazdász interjúalanyunk.

mányaik során több évig gyakorta használt rendszereket a hallgatók később is használják, amihez az intézményi honlapon érdemi információk, szolgáltatások biztosítására van szükség.”

Többen fontosnak tartották hangsúlyozni, hogy már maga a megkérdezettek körének kiválasztása is igen komoly szakmai hozzáértést és átfogó oktatási, munkaerő-piaci előtanulmányokat, ismereteket igényel. A különböző években végzettek munkaerő-piaci pozíciói között már kis időintervallumon belül is igen komoly eltérések lehetnek – tudhattuk meg a szakterülettel foglalkozó kutatóktól. Nem mindegy az sem, mikor kerül sor az első megkérdezésre: közgazdász szakértőink a diplomaszerezés után két évvel történő megkeresést tartanák a legjobbnak, ennyi idő kell ugyanis ahhoz, hogy hozzávetőlegesen lezáruljon a „job-shopping” időszaka, és a fiatal diplomás viszonylag stabil munkaerő-piaci pozíciót foglalhasson el.

További fontos kérdés a nyilvánosság, amely nemcsak az eredmények hasznosulása (lásd: intézményi tájékoztatáspolitikai), hanem azok objektivitása, ellenőrizhetősége szempontjából is alapvető – állítják többen megkérdezettjeink közül. A nyilvános közlés ezenkívül a rendkívül értékes másodelemzési lehetőséget is megteremti. Problematikus is lehet azonban a nyilvános közlés – vetette fel közgazdász, egyetemi tanár interjúalanyunk: a rosszul teljesítő intézmények számára mindez kedvezőtlen lehet, hiszen rövid távon ronthatja versenyképességüket, tönkretetheti alkalmazott marketingstratégiájukat.

A pályakövetés elemei – mit kövessünk?

Munkaerő-piaci státusz, karrier, pályafutás, jövedelem, a jövedelem változása, pályaelhagyás és munkahely-változtatás, munkanélküliség – a legtöbben ezen elemeket látják legfontosabbnak a pályakövetéses vizsgálatok tartalmi felépítésében.⁷ Hallhatunk ellenben olyan véleményeket is, amelyek a teljesítmény több szempontú operacionalizálását tartják szerencsésnek. „Szakterületenként nagyon eltérő az értelmes információ: a versenyszférában elhelyezkedőknél a középtávú fizetés és beosztás, a közszolgáltatásokban az elégedettség, a kutatói pályán a tizenöt év múltán elért sikerek. Az egyetem teljesítményét az jelzi, hogy a diplomás hetvenévesen visszatekintve milyen jelentőséget tulajdonít felsőfokú tanulmányainak boldog, elégedett avagy éppen kevésbé sikeres életében.”

Fontos mérési szempont lehet többek szerint az elégedettség is. „Mindenképpen a végzettek munkaerő-piaci helyzetét, betöltött pozícióját, jövedelmét kell figyelemmel kísérni, azonban emellett szükség van arra is, hogy a végzett saját személyes (és szubjektív) sikerességét is megtudjuk. Nagyon fontos ugyanis, hogy az egyén mit gondol arról, teljesültek-e a vágyai, amit előzetesen elvárt. Ez sok esetben nem függ össze például a jövedelemmel vagy a pozícióval, hanem sokkal szubjektívabb, személyes véleményen alapuló tényező, és ezért mérni, illetve főleg összehasonlítani (és finanszírozás alapjául tenni) nehéz.” Különbség lehet abban is, hogy melyik résztvevő számára mi a fontos információ: „Érdemes célcsoportonként különböző vizsgálati dimenziókat, szempontokat meghatározni, ugyanis nem biztos, hogy ami fontos az intézményeknek, ugyanolyan fontos a munkaerőpiacnak is.” Nem teljesen egyértelmű a kompetenciák kérdése – megoszlanak az álláspontok a tekintetben, hogy a

(7) „Egy évvel végzés után – sikerindikátorok: milyen szakmákban helyezkedtek el (FEOR-kódok, de azokból túl sok van, ezt valahogy meg kell oldani), munkanélküliségi ráta, bér, mennyi a munkaideje, beosztott van-e vagy nincs; aki nem dolgozik, mit csinál (tanuló, inaktív stb.), amikor kijött az iskolából, elkezdett-e tanulni valamit, és ha igen, akkor mit? Ha minden kimenő kohorszra van keresztmetszet, akkor tendenciák is felállíthatók.” „Pályakövetés esetében egyértelműen a munkaerő-piaci státusz alakulását, jövedelmet stb. kell nézni, hiszen az államnak az a fontos, hogy a befektetett pénz (a hallgató tanulmányainak finanszírozása) megtérül-e számára. Magyarul: jól hasznosul-e a munkaerőpiacon az, amire pénzt ad ki.”

kompetenciafelmérések a diplomás pályakövetés részelemeiként értelmezhetők-e vagy külön kutatási projektet kívánnak.

A pályakövetés munkaerő-piaci mérési lehetőségeit oktatáspolitikai szakértő interjúalanyunk szerint nem szabad abszolút érvényességűnek tételezni: „Vannak korlátai a pályakövetésnek, mert elsősorban azt méri, hogy sikerült-e elhelyezkednie a végzett frissdiplomásnak, azonban hogy például milyen minőségű munkát végez, azt közvetlenül nem tudja mérni, pedig az is fontos információ. Vagy ugyanígy félrevezető, ha valaki pusztán csak érdeklődik egy szakma iránt, esetleg el is végzi a képzést, majd például hobbiként foglalkozik is ezzel, de soha sem helyezkedik el a területen: ez annyit jelent, hogy a saját szempontjából ez egy sikeres képzés volt, mert a maga szubjektív módján hasznosítja, de a társadalom számára nem vagy csekély mértékben hasznosul.”⁸

Érvényességi problémákat feszeget kutató szociológus interjúalanyunk is: „Újabb kérdésként megfogalmazható: alkalmas-e a rendszer arra, hogy mérje az alkalmazkodást. Ez nem egyszerű dolog; mit mérünk? Adott egy intézmény, ami kibocsát száz diplomást; ebből húszt a képzettségének megfelelő munkahelyet talál – újabb kérdés: mi a megfelelő munkahely? –, nyolcvannal más lesz, például vállalkozni fog stb. Egy másik intézmény kibocsát száz nagyon jól képzett, szakterületen elhelyezkedni kívánó embert, de az országos munkaerőpiacon csak húszt hely van, ahová ilyen diploma szükséges. Hogyan tegyünk különbséget a két intézmény között?”

A mérés, az összevethetőség legfontosabb eleme az egyén munkaerő-piaci beazonosíthatósága.⁹ Lényeges továbbá a szakmai munkakör, a végzettségnek megfelelő munkakör tartalmi elemeinek meghatározása, valamint a munkaerő-piaci sikeresség kérdésének tisztázása is. „Meg kell határozni a munkaerő-piaci beválás, alkalmasság tartalmi elemeit. Ennek is egységesnek kell lennie minden területen.” Az egyszeri megkérdezések helyett többen a panelvizsgálatok fontosságát emelték ki, azzal a megállapítással összekötve, hogy bár fontos elem az egyén munkaerő-piaci induló pozíciója, azonban a képzés hasznosulását a pályáiv, a hosszú távú szakmai pályafutás a kezdő állapothnál sokkal jobban képes mérni.

Nemzetközi együttműködési lehetőségek a diplomás pályakövetés terén

Szakértőinket arról is megkérdeztük, milyen példaértékű külföldi vagy hazai rendszert, vizsgálati módszert ismernek, milyen követendő-követhető eljárásokról, kutatási programokról vannak ismereteik. Legtöbben általános országos gyakorlatokról számoltak be mint többé-kevésbé jól működő rendszerekről. Nagyrészt személyes munkakapcsolatukból eredően is elsősorban Nagy-Britannia, Franciaország, Kanada és Hollandia pályakövetési gyakorlatát említették, valamint az amerikai egyetemek alumni-rendszerének példaértékűségét emelték ki.¹⁰

Többen felhívták azonban a figyelmet arra, hogy a külföldi példák egy az egyben történő másolása nem tekinthető megfelelő megoldásnak – a diplomás pályakövetésben nincsenek általánosan elfogadott nemzetközi normák, a vizsgálatok a legtöbb országban komoly vitákat képesek generálni. Külföldön is sok a kevésbé jó gyakorlat – állapította meg interjúalanyunk.

(8) Egyik oktatáspolitikai szakértőnk a kérdőívcentrikus szemlélet ellen foglalt állást: a kérdőíves felvételi módszer bár egzaktnak tartott eredményeket szolgáltat, de nem biztosítja az élő kapcsolatot, a jól használható visszajelzést – fejtette ki.

(9) „Ennek egységesnek kell lennie minden területen, statisztikai lehetőségek, mutatók vannak erre (például FEOR). Fontos a kibocsátás beazonosíthatósága is, ez nagyjából megoldott.”

(10) Hazai szinten kevés ismert intézményi gyakorlatról számoltak be megkérdezett szakértőink; elsősorban a BCE, a BME és a Szegei Tudományegyetem pályakövetési vizsgálatait említették. A nem intézményekhez kötődő munkák közül a FIDÉV-vizsgálatok és az MKIK GVI által végzett munkaerő-piaci munkák fontosságát emelték ki.

Fontos lehet a nemzetközi, több ország bevonásával folytatott vizsgálatok ismerete (OECD PIAAC, OECD IALS); Magyarországnak fokozott érdeke, hogy minél több nemzetközi felsőoktatás-kutatási, oktatásfejlesztési programhoz csatlakozzon. „Természetesen okozhat nehézséget, de le kell küzdeni ezeket, mert nem vizsgálható csak a hazai munkaerőpiac. Az európai térben is követni kell a munkavállalókat, annál is inkább, mivel ismertek azok a tendenciák, melyek a diplomások külföldre irányuló elvándorlására vonatkoznak, és ezek alapján kijelenthető, hogy a számuk emelkedni fog. Közös, európai uniós együttműködésekben alapuló pályakövetési programok tervben vannak, azonban ezen törekvések mellett ki kell alakítani nemzetközi együttműködések, illetve csatlakoznunk kell ilyen programokhoz, amihez elengedhetetlen a nemzetközi gyakorlatok alapos megismerése.”

Az európai szintű összevont pályakövetést ugyanakkor a legtöbben eltúlzottnak éreznék, nem tartják valószínűnek, hogy megtérülnének a ráfordítások. Még aki szükségesnek is tart ilyen volumenű kutatásokat, az is az esetleges projekt buktatóit, a mintavétel, adatkezelés, finanszírozás nehézségeit hangoztatja. „Az európai szintű vizsgálatok lebonyolítása mindenféleképpen szükséges lenne, de ennek módszertani kidolgozása és lebonyolítása még az országos, illetve intézményi szintű vizsgálatokhoz képest is nagyságrendekkel nehezebben kivitelezhető. Megjegyzendő, hogy egy ilyen szintű vizsgálatnál kizárt a személyes megkereséses módszer az ára miatt, az internetes, postai úton kiküldött kérdőívek esetében pedig számítani kell azokra a torzulásokra, amikről már szó volt – az küldi vissza, aki sikeresnek gondolja magát.”

A diplomás pályakövető rendszerrel szembeni várakozások

Megkérdezett szakértőink általában (egy-két kivétellel) komoly várakozásokkal tekintenek a diplomás pályakövetési rendszer működése elé. Legtöbben a piaci folyamatok és az oktatás kapcsolatának nagyobb összhangját várják – a DPR segíthet feltérképezni a piac igényeit, és visszajelzést, pontos információt adhat a piac működéséről az intézménynek. „Remélhetőleg az intézmények és a munkaerőpiac kapcsolata több szálon erősödik, és a most még csak szórványosan jellemző együttműködések száma is nő. Kérdés lesz, hogy a munkaerőpiac hogyan reagál a bolognai rendszer kiteljesedésére, mit érnek majd az egyes diplomák, de ezt is láthatjuk majd a visszajelzésekben.” A bolognai folyamat utáni rendszer egyelőre nem jól átlátható elemeinek tisztázódását is többen remélik a pályakövetési eredményektől. „Előnye lenne: minőségbiztosítás, ez most »Bologna után« még időszerűbb, sok olyan szak van, amiről senki nem tudja, hogy micsoda. Ennek következménye lehet, hogy kevesebben jelentkeznek oda, ami nem jó.”

Volt, aki általános szkepticizmusának adott hangot a program megvalósíthatóságával kapcsolatban, más az ágazati szereplők érdekeltségét hiányolta. Egyes vélemények szerint a DPR önmagában nem lesz alkalmas az oktatás működési mechanizmusainak átalakítására – ehhez tényleges oktatáspolitikai, intézménypolitikai szemléletváltás is kellene, amire viszont egyes interjúalanyaink szerint rövid távon nincs túl nagy esély.¹¹

A rendszer az oktatás profilját, az intézmények oktatási gyakorlatát is alakíthatja. „...a DPR minőségi változást is jelent az egyetemek számára, ahogy erről már korábban szó volt: hosszú távon a piac tisztulásához vezet egy ilyen rendszer működése – a kevésbé jó intézmények vagy

(11) „Sajnos a rendszer nem tudja megoldani azt az alapproblémát, hogy az intézmények nem az igényekre szabják a működésüket, hanem az igényeket próbálják inkább úgy értelmezni, hogy a működésüknek megfelelően: például ha most a médiatitkárnők képzésére van igény, akkor indítanak ilyen szakot, melyen olyanok oktatnak, akiknek néha közük sincs az adott területhez, csak ott maradtak a korábbi képzési profilból.”

profil váltanak, vagy eltűnnek a színről, mivel nem lesz hallgatójuk.” Az információszerzés mellett arra is alkalmas lehet, hogy hosszabb távú tendenciákat rajzoljon fel akár a diplomás munkaerőpiac, akár az intézményi működés tekintetében. „Például ha egy kezdetben rossz eredményeket produkáló egyetem eredményei évről évre javulnak, akkor ez az intézmény jobb, mint egy adott pillanatban ugyanolyan pozícióban lévő, de tendenciáit tekintve romló lehetőségeket biztosító egyetem. A munkaerőpiac szempontjából is fontos: a munkáltatók a DPR eredményeinek hosszabb időtávot felölelő áttekintésével jó képet kapnak arról, hogy egy adott intézményben végzettek hogyan tudnak elhelyezkedni, és ebből saját maguk hasznára is következtetéseket tudnak levonni.”

A munkaerő-piaci információk mellett szociológus interjúalanyunk egyéb, általánosabb felsőoktatás-kutatási eredményeket is vár: „A DPR-ből ki kell hogy derüljön, ki miért tanul. Nem mindenki a piac miatt tanul, sokan érdeklődésből járnak egy adott szakra, miközben egész más területen akarnak elhelyezkedni, más munkaalképzéseik vannak. Ezeket a motivációkat jelenleg egyáltalán nem ismerjük, legfeljebb elképzeléseink vannak róluk, a pályakövetés alkalmas lehet arra, hogy erről a területről is információkat nyújtson.”

A projekt hasznosulását többen inkább hosszú távon látják valószínűnek. „A DPR kulcsfontosságú eleme a felsőoktatási rendszernek, fontos, hogy jól ki legyen dolgozva, működőképes legyen. 2010-ig vélhetően az alapok lerakása végezhető el, visszacsatolás még nem feltétlenül lesz, de a folyamat el fog indulni. Az egyetemekkel ki kell építeni az együttműködést – ez nagy és nehéz feladat, tényleges együttműködés kell, nem fentről érkező előírásrendszer. Az együttműködés kidolgozása során alkalmazkodni kell egymáshoz, kompromisszumokat kell kötni, csak ez lehet az alapja a sikernek.”

Összegzés

A legtöbb megkérdezett szakértő a felsőoktatás és a munkaerőpiac kapcsolatának bonyolultságát hangsúlyozta. A két szektor közötti együttműködés alapelemét, sarokkövét a megfelelő kommunikáció, az információk áramlása képezheti; a diplomás pályakövetés egyik fő feladata éppen az információk megszerzése lehet, a munkaerőpiac és az oktatás szereplői tehát egyaránt haszonélvezői lehetnek a jól működő pályakövetési rendszereknek. A diplomás pályakövetéstől a legtöbb szakértő a felsőoktatás és a munkaerőpiac kapcsolatának erősödését, a kommunikáció intenzívebbé válását várja.

A pályakövetés vizsgálatok természetesen komoly módszertani problémákat vetnek fel. A végzettek elérése, a válaszadási hajlandóság növelése szoros kapcsolatok kialakítását feltételezi a képző intézmény és hallgatói között, a kérdőívek tematikájának összeállítása, a kapott eredmények értékelése pedig alapos szakmai ismereteket és elmélyült szaktudást igényel a végrehajtóktól. Részben módszertani nehézségekkel, részben a pályakövetés funkciójának értelmezésével függ össze az az általános vélemény, hogy a diplomás pályakövetés eredményeit nem célszerű az egyes intézmények rangsorolására felhasználni.

Interjúalanyaink voltak:

- Bazsa György (Magyar Akkreditációs Bizottság, elnök)
 Dávid János (ELTE Társadalomtudományi Kar, tudományos munkatárs)
 Fábri György (Magyar Tudományos Akadémia, kommunikációs igazgató)
 Filep Bálint (Hallgatói Önkormányzatok Országos Konferenciája, elnökségi tag)
 Galasi Péter (Budapesti Corvinus Egyetem, egyetemi tanár)
 Gábor Kálmán (Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, tudományos főmunkatárs)
 Hamvas László (Debreceni Egyetem, Hajdúsági Hallgatókért és Civilekért Egyesület, elnök)
 Hunyady György (ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar, egyetemi tanár)
 Kádár-Csoboth Péter (UMFT Programfejlesztési Iroda, felsőoktatási témavezető)
 Köllő János (MTA Közgazdaságtudományi Intézet, tudományos főmunkatárs)
 Lasztovicza László (Doktoranduszok Országos Szövetsége)
 Majó Zoltán (Szegedi Tudományegyetem, fejlesztési igazgató)
 Polónyi István (Debreceni Egyetem, egyetemi tanár)
 Rós László (Dexter Kft., igazgató)
 Sió László (FIDESZ országgyűlési képviselő, oktatáspolitikus)
 Tímár János (Budapesti Corvinus Egyetem, professor emeritus)
 Tóth István János (MKIK Gazdaság- és Vállalkozáselemző Intézet, ügyvezető igazgató)
 Veres Pál (Oktatási és Kulturális Minisztérium, osztályvezető)

A szakértői interjúk tematikája

- Mi a véleménye a felsőoktatás és a munkaerőpiac viszonyáról? Mennyiben elégíti ki az oktatás a piaci igényeket? Mennyiben kell kielégítenie az oktatásnak a piaci igényeket, jó-e Ön szerint, ha az oktatást döntően munkaerő-piaci szempontok határozzák meg? Hogyan illeszkedik, illeszkedhet ebbe a DPR?
- Kik lehetnek az – intézményi és/vagy központi – DPR igazi haszonélvezői? Mik lehetnek a DPR funkciói? Milyen pluszt adhat a DPR az egyetemnek, a hallgatók, az ágazati szereplők, a döntéshozatal és a munkaerőpiac számára?
- Módszertani szempontból mi a véleménye a DPR projekt végrehajthatóságáról? Mik lehetnek a jó megoldások? Hogyan lehet a leghatékonyabban és a legnagyobb siker reményével elérni a végzett hallgatókat? Milyen nehézségek adódhatnak?
- Mik a fontosabb mutatók, jelzőszámok a diplomások, az egyetem és a munkaerőpiac szempontjából, mik jelzik jobban az egyetem teljesítményét?
- Mi lehetne a jobb megoldás: központi irányítású és szervezésű pályakövetési program vagy intézményi szintű gyakorlat? Ha intézmények végzik, hogyan lehet, hogyan érdemes standardizálni a munkát, hogyan valósítható meg az összevethetőség, a folyamatosság, illetve a minőségbiztosítás?

DIPLOMÁS PÁLYAKÖVETÉS I.

- Mi a véleménye magáról a Diplomás Pályakövetési Rendszerről? Ön szerint mennyiben tud hasznosulni a projekt, milyen eredmények várhatók tőle, jelenthet-e (minőségi) változást az egyetemek, illetve a munkaerőpiac szempontjából? Mit vár a projektől 2010-ig és hosszú távon?
- Milyen hazai és nemzetközi gyakorlatokat ismer a diplomás pályakövetés területéről? Mi a tapasztalata ezekről? Véleménye szerint vannak-e, lehetnek-e olyan külföldi modellek, amelyek alkalmazhatók a magyar diplomás pályakövetés számára?